

УДК 796.01

Вільчковський Е.С., Пасічник В.Р.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПОЛЬЩІ У 20-30-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Однією з найважливіших завдань польського уряду в цей період було відбудова масового шкільництва, в тому числі створення сучасної, на той час, системи фізичного виховання дітей та молоді. Розвиток фізичного виховання дітей і учнівської молоді у Польщі в першій половині ХХ століття був обмежений складною політичною і суспільно-економічною ситуацією викликаною по-перше, закінченням тривалої та виснажливої першої світової війни і, по-друге, труднощами, пов'язаними із створенням незалежної держави. У 20-х роках впроваджено нові програми з фізичного виховання для основних та середніх шкіл, що відіграло позитивну роль в тому, що предмет "Фізичне виховання" було поставлено в один ряд з іншими навчальними дисциплінами, а також введення цих програм давало можливість вчителям більш чітко здійснювати навчальний процес. В програмах також були визначені основні види уроків з фізичного виховання. Міжвоєнний період в Польщі характеризувався значним збільшенням інтересу в учнівської та студентської молоді до занять фізкультурою та спортом. Фізичне виховання учнів польських шкіл зробило значний прогресивний крок вперед в період 20-30-х років ХХ століття у порівнянні з попередніми історичними періодами. Визначено основні завдання системи фізичного виховання дітей та молоді, опрацьовані і затверджені державні програми з цього предмету, зросли вимоги щодо кваліфікаційного рівня вчителів фізичного виховання.

Ключові слова: система, школа, фізичне виховання, вчитель, учень, реформа.

Постановка проблеми. У 1918 році Польща відновила свою незалежність. Розпочався новий етап розвитку національної освіти. Однією з найважливіших завдань польського уряду в цей період було відбудова масового шкільництва, в тому числі створення сучасної, на той час, системи фізичного виховання дітей та молоді. Вирішення цього завдання було надзвичайно складним у зв'язку із значними втратами, які понесло польське шкільництво у період першої світової війни (брак вчителів у всіх типах шкіл, відсутність належної матеріальної бази та ін.).

Аналіз остатніх досліджень і публікацій свідчить, що цій проблематиці приділяли увагу такі науковці: Б. Бартошак, С. Волошин, Б. Вольтманн, Р. Врочинський, Я. Гай, В. Грабовська, К. Хондзелек, Т. Дашкевич, Х. Петчак.

Мета дослідження. Вивчення історії становлення та розвитку системи фізичного виховання у загальноосвітніх школах Польщі в 20-30-х роках ХХ століття.

Дослідження проводилось у фондах Варшавської та Лодзинської наукових бібліотек, а також педагогічної та міської бібліотек м. Петрикова-Трибунальського – Польща.

Розвиток фізичного виховання дітей і учнівської молоді у Польщі в першій половині ХХ століття був обмежений складною політичною і суспільно-економічною ситуацією викликаною по-перше, закінченням тривалої та виснажливої першої світової війни і, по-друге, труднощами, пов'язаними із створенням незалежної держави. Відомий педагог С. Волошин підкреслював, що відродження польських земель відбувалося на території, де ситуація у галузі освіти була значно відмінною. В різних регіонах Польщі функціонували свої системи шкільної освіти. Так на польських землях протекторатів Пруссії і Австро-Угорщини була впроваджена обов'язкова початкова освіта, натомість на землях, що належали Російській імперії взагалі не було обов'язкового шкільного навчання. Кількість безграмотних на початку ХХ століття досягала 75% польського населення [9].

У 1918 р. на об'єднаних польських землях налічувалось лише 173 гімнастичних залів, 87 спортивних майданчиків і 25 басейнів [4, с. 126].

Головним завданням уряду з перших місяців існування незалежної Польщі було започаткування єдиної освітньої системи на всій території країни. Для керівництва навчальними закладами було створено Міністерство освіти і віросповідань. Одним з перших державних декретів від 7 лютого 1919 р. було введення обов'язкової 7-річної освіти для дітей у віці від 7 до 14 років, а також визначено навчальні заклади, які повинні були займатись підготовкою вчителів для загальноосвітніх шкіл – вчительські семінарії, період навчання виводив п'ять років.

Важливою подією для створення національної системи фізичного виховання дітей та молоді мав І з'їзд польських вчителів, що відбувся у квітні 1919 року, на якому було затверджено перші навчально-виховного процесу в школі. Однак, слід зазначити, що на рішення з'їзду вчителів значний вплив мала

консервативна частина делегатів, яка була проти впровадження обов'язкового 7-річного навчання. Вони пропонували створення елітарної школи для заможної частини населення і виступали проти навчання у вищих навчальних закладах молоді із сімей робітників та селян [10].

На початку 20-х років XX століття, у відповідності з вимогами реформування шкільної освіти, 7-річні школи були реорганізовані у 8-річні гімназії, які мали 3-х річний нижчий етап та 5-річний – вищий. Така організація середньої освіти функціонувала до наступної освітньої реформи у 1932 р. Слід відмітити, що за даними істориків педагогіки Е. Гая та К. Хондзелка у 1922 р. в загальноосвітніх школах країни навчалось у середньому 66,2% дітей та молоді, які проживали на території Польщі. Більш складною біла ситуація у східних регіонах країни, де середній відсоток учнів шкіл виносив лише 30,5%. Близько 2 млн. дітей взагалі не відвідували шкіл [2, с.111].

У 1922 р. Міністерство освіти і віросповідань впроваджує нові програми з фізичного виховання для основних та середніх шкіл. Вони відіграли позитивну роль в тому, що предмет "Фізичне виховання" було поставлено в один ряд з іншими навчальними дисциплінами, а також введення цих програм давало можливість вчителям більш чітко здійснювати навчальний процес. В цих програмах були сформульовані оздоровчі, освітні та виховні завдання, а для їх реалізації вказані основні засоби вказані основні засоби (гімнастичні вправи, рухливі та спортивні ігри, легкоатлетичні вправи та ін.), які вчитель застосовував під час навчальних та позакласних занять з фізичної культури.

В програмах також були визначені основні види уроків з фізичного виховання. Вони були підпорядковані тим засобам, яким, в основному, присвячувалось це заняття. Наприклад, уроки гімнастики, легкої атлетики, рухливих або спортивних ігор, плавання (при наявності відповідних умов). Спеціальний розділ програми був присвячений дотриманню оптимальних фізичних навантажень на організм школярів, а також обов'язковому врахуванню гігієнічних вимог під час проведення уроків. Відмітимо, що в цілому державна програма фізичного виховання в школі була розроблена на основі досвіду шведської гімнастичної школи. Однак у значній частині шкіл, особливо західних та південних регіонів, матеріальна база була, в основному, пристосована для проведення уроків з фізичного виховання за методикою німецької системи гімнастики, що, безумовно, створювало певні труднощі, особливо для тих вчителів, які слабо орієнтувались в методиці шведської гімнастики. Ця програма вимагала від вчителів звертати більшу увагу на якість виконання учнями фізичних вправ та більш чітку організацію їх на уроках фізичного виховання.

Зміст фізичного виховання дітей та молоді в польських школах реалізувався в різних організаційних формах. Головною з них були уроки фізичного виховання, обов'язкові для всіх практично здорових учнів. Крім того, їм рекомендувалось брати участь в спортивних секціях шкільних спортивних клубів, колах з початкової військової підготовки, харцерських організаціях, туристських секціях, літніх спортивних таборів та ін.

Міжвоєнний період в Польщі характеризувався значним збільшенням інтересу в учнівської та студентської молоді до занять фізкультурою та спортом, враховуючи цей факт Міністерство освіти і віросповідань у 1925 році запропонувало керівникам шкіл та місцевим органам освіти, разом з комітетами фізичної культури та військової підготовки проводити щорічні Спортивні свята у вільний від навчальних занять день. Головною метою цього масового фізкультурно-спортивного заходу була демонстрація фізичної і військової готовності молоді до праці та захисту країни, вони мали чітко визначений патріотичний характер. До програми цих Свят входили показові виступи відомих спортсменів популярних у молоді (особливо юнаків) спортивних дисциплінах: акробатика, бокс, фехтування, боротьба та ін. Учні різних класів змагались в спортивних іграх, легкої атлетиці (біг на 100 та 800 м, стрибки в висоту та довжину з розбігу, штовхання ядра та ін.), плаванні довільним стилем (при наявності умов), стрільбі з карабіна, у розборці та зборці бойової зброї. Програма Спортивного свята також обов'язково передбачала проведення двох відкритих уроків з фізичного виховання (один з молодшим, а другий зі старшим класом). Деякі школи об'єднували свої зусилля в організації Спортивних свят і проводили їх разом (дві-три школи) на міському стадіоні [6; 7].

Популяризацію зимових видів спорту серед шкільної молоді здійснював Союз лижних видів спорту, якій разом з органами освіти організовував лижні курси для учнів та вчителів гімназій, де вони вчилися кататись на бігових та слаломних лижах, а також проводили змагання з лижного спорту. Популярними серед учнів польських шкіл були спортивні молодіжні клуби. Так, 43 спортивних клуби діяли у 20-х роках при гімназіях та професійних школах тільки в Шльонському воєводстві [6, с. 57].

Знання з валеології учні польських шкіл також отримували на уроках з "Гігієни". На цю навчальну дисципліну відводилась одна година щотижня в 7 та 8 класах гімназії, в основних школах цей предмет не вивчався. Основною метою цього предмету було усвідомлення учнями важливості зберігати та зміцнювати своє здоров'я. У більшості гімназій гігієна була невід'ємним елементом системи фізичного виховання. Викладали цей предмет, в основному, лікарі, які закріплювались за гімназіями, а частини тематики з гігієни – вчителі фізичного виховання, при умові відповідної підготовки, наявності диплому у своєї галузі [3; 7].

У 1931-1932 рр., за даними Т Дашкевича, система фізичного виховання охоплювала 4510700 учнів основних шкіл, 186800 учнів гімназій, 68800 учнів професійно-технічних шкіл та 51800 студентів вищих навчальних закладів. В середньому, в кожному повіті (районі) Польщі функціонувало 55 секцій спортивних товариств та клубів (в кожному з них брало участь біля 1000 любителів спорту, переважно учнівська та студентська молодь). Спортивно – масову роботу в країні в той період здійснювало 4500 інструкторів фізичної культури та спорту [4, с.134]. Ці данні свідчать о значному прогресі фізичного виховання в Польщі в 20-30- х роках ХХ століття, не зважаючи на існування складних проблем економічного, суспільного та освітнього характеру. Наприклад, ще у 1931 р. 23,1% населення Польщі (особливо сільської місцевості) не вмів читати та писати [4, с. 128].

У 1929 році Міністерство освіти і віросповідань збільшило обсяг навчальних годин на предмет "Фізичне виховання" до 3 на тиждень у всіх типах шкіл. Однак у практиці, на уроці фізичного виховання вчителі поєднували одночасно два-три класи (одночасно займалось 60-90 учнів), що значно знижувало його ефективність. Це було пов'язано з відсутністю спеціалістів з цього предмету, а також, в деякій мірі, із спортивною базою шкіл.

Важливим елементом у розвитку польського шкільного фізичного виховання стало створення експериментальних загальноосвітніх шкіл в яких фізичне виховання відіграло роль одного з головних навчально-виховних предметів. Однією із перших освітніх закладів дітей і молоді, яких розпочав діяльність у цьому напрямку від 1928 року стала гімназія розташована в м. Ридзина. Дирекція гімназії звертала значну увагу на фізичний розвиток учнів і з цією метою щодня проводилась ранкова гімнастика для всіх класів, а після закінчення уроків обов'язкова година для спортивних ігор, на яких школярі мали можливість грати у баскетбол, волейбол, гандбол, теніс, а взимку – хокей, а також катались на лижах. На гімнастику призначалося 2 години обов'язкових занять щотижня. Навчальна програма охоплювала також заняття з легкої атлетики, натомість під час канікул учні брали участь в туристичних походах – піших в Татри або Карпати і водних по Віслі. Регулярно в гімназії м. Ридзина організовувалися спортивні змагання з іншими школами, переважно з спортивних ігор та легкої атлетики.

Значно відрізнялася навчальна програма з фізичного виховання від традиційних в гімназії м. Острова. Вона вважалася школою нового типу головною метою її якого була всебічна підготовка молоді, яка передбачала інтелектуальний та психофізичний розвиток учнів. До 1927 року у навчальних програмі із фізичного виховання не було гімнастики як обов'язкової частини програми (що на той час це було винятком), яку замінено вправами з легкої атлетики та з таких спортивних ігор (баскетбол, волейбол, гандбол. Після опанування техніки з однієї дисципліни учні переходили до наступної.

Особливе місце серед експериментальних шкіл займали гімназія ім. С. Баторія м. Варшава. Цей середній навчальний заклад мав добру, як на той час, матеріальну базу для проведення занять з фізичного виховання – власний стандартний гімнастичний зал із відповідним інвентарем, шкільний стадіон, шкільний парк, де були розміщені різноманітні спортивні прилади та майданчики для проведення занять із спортивних ігор. Уроки фізичного виховання відбувалися п'ять разів в тижню, натомість один день був присвячений на факультативні заняття серед яких передбачалися спортивні змагання та туристично-країнознавча діяльність учнів. До змісту навчальних програм входили гімнастика, рухливі та спортивні ігри, туризм. Щоденно проводилася 20 хвилина гімнастика для гімназистів, натомість гімнастика, як складова частина фізичного виховання, викладалась на 2-х уроках щотижня. Крім того, учні мали 1 годину корекційної гімнастики на тиждень, яка уроків призначалася для дітей з вадами постави, натомість решта в цей час брала участь в заняттях з ритміки. Учні гімназії двічі на рік (восени та весною) складали нормативні тести з фізичного виховання. Заняття з фізичного виховання знаходилися під ретельним лікарським контролем.

До новаторських шкіл в той період можна було також віднести – гімназії спілки купців в м. Варшава. Навчальний процес в цій середній школі був організований так, що учні робили домашнє завдання в школі і це давало їм можливість у другій половині дня присвячувати свій час на рухові ігри, спорт, творчість. В цій гімназії здійснювалася кореляція навчальних предметів (особливо у початкових класах) і в цьому процесі вагоме місце відводилося фізичному вихованню.

Іншим вагомою подією в польській шкільній педагогіці міжвоєнного періоду було утворення шкільних містечок інтернатного типу. Палким прихильником цієї ідеї був відомий польський педагог Б. Наврочинський. Головною метою створення цих шкіл було виховання і оздоровлення міської молоді в інших ніж в місті організаційних та природних умовах. В експерименті взяли участь 12 середніх навчальних закладів. Організація навчально-виховного процесу опиралася на максимальну активність учня під час уроків в класах-лабораторіях і концентрувалася навколо проблематики з різних шкільних предметів, але, в першу чергу, з географії, природознавства, малювання і фізичного виховання. Навчальний процес передбачав систематичні спортивні і рухливі ігри, плавання, лижи, туризм. Учні перебували в інтернатах від 2 до 4 разів протягом року тривалістю 1-2 тижня [11].

У значно складнішій ситуації, як відмічала Б. Бартошак, знаходилося фізичне виховання в спеціальних школах. У 20-30 роках ХХ століття фізичне виховання в цього типу шкіл було відсутнє на

другий план, частина шкіл не мала власних гімнастичних залів, відповідного обладнання і інвентаря, майданчиків, недоставало також відповідно підготовлених вчителів з цього предмету [1].

У 1932 р. у Польщі розпочалось проведення Єнджеєвської освітньої реформи (названої на честь міністра освіти), яка охоплювала спочатку основну та середню освіту, а пізніше – вищі навчальні заклади. Реформування освіти також передбачало модернізацію програм з усіх навчальних предметів, в тому числі і з фізичного виховання. Середня школа, згідно реформи, складалась з 4-х річної гімназії та 2-х річного ліцею (гуманітарного або математичного профілю). На уроки з фізичного виховання відводилось 2 години. Однак кожна школа повинна була проводити гімнастику до початку навчальних занять у межах 10 хвилин на свіжому повітрі. Для молодших школярів змістом її могли бути рухливі ігри.

Для всіх типів шкіл були розроблені державні програми з фізичного виховання, позитивною стороною яких був більш еластичний зміст засобів фізичної культури. В залежності від матеріальної бази школи та розташування її біля стадіону, басейну, парку, вчитель мав можливість планувати такі види уроків, які враховували наявні умови. Крім того нові програми були більш тісно пов'язані з початковою військовою підготовкою юнаків. Вчителі повинні були приділяти більшу увагу загальнофізичній підготовці учнів, вихованню в них дисциплінованості, сміливості та інших вольових і патріотичних якостей, підготовці молоді до захисту країни. До нових програм також було введено зимові спортивні дисципліни: катання на санях, лижна підготовка та катання на ковзанах. Слід констатувати, що в передвоєнний період у навчальних закладах Польщі покращилась матеріальна база, нові школи будувались із спортивними залами, переважна більшість з них мала фізкультурні майданчики та шкільні стадіони, навчальні заклади забезпечувались необхідним інвентарем та фізкультурним обладнанням. Головне, в школах (особливо міських) працювали вчителі, які мали спеціальну підготовку у галузі фізичної культури та спорту (в основному, після закінчення спеціальних курсів, вчительських семінарій, а деякі – фізкультурних вищих навчальних закладів).

Значний вклад в розвиток польського шкільного виховання відіграв часопис "Фізичне виховання в школі" (1933-1939 рр.). Першим редактором його став Ф. Франкевіч а до складу редакції входили такі відомі спеціалісти фізичного виховання і педагогі як В. Осмольський, Х. Ольшевська, М. Кравчик та інші. Головним завданням редакції було надання методичної допомоги вчителям фізичного виховання, передусім тим, що працювали в основній школі. На шпальтах "Фізичного виховання в школі", крім теоретично-методичній інформації з фізичного виховання, друкувалося багато матеріалу з галузі польської освіти і виховання а, також із нормативних документів Міністерства освіти і віросповідань.

Значний вклад в розвиток фізичного виховання в польських школах зробив З. Гілієвіч, який критично ставився до надмірного втручання контрольних-оцінюючих комісій праці вчителя із фізичного виховання, що приводило до зросту формалізму в оцінці якості їх праці: "Така тенденція приводить до панування на уроках фізичного виховання апатії, відштовхує від нього молодь і втрачається значення цих уроків, вартість виховного процесу..." [5]. З. Гілієвіч був прихильником більш широкого застосування на уроках фізичного виховання нових методичних рішень та інновацій.

Висновки. Слід констатувати, що фізичне виховання учнів польських шкіл зробило значний прогресивний крок вперед в період 20-30-х років ХХ століття у порівнянні з попередніми історичними періодами. Були визначені основні завдання системи фізичного виховання дітей та молоді, опрацьовані і затверджені державні програми з цього предмету, зросли вимоги щодо кваліфікаційного рівня вчителів фізичного виховання, були поширені їх можливості у самостійній реалізації змісту навчальних програм.

У багатьох школах країни у другій половині 30-х років ХХ ст. покращився стан матеріальної бази шкіл (особливо гімназій та ліцеїв), змінилось відношення керівників шкіл та органів народної освіти (на позитивне), щодо місця та ролі фізичного виховання у загальній системі всебічного виховання підростаючих поколінь. Підвищенню авторитету фізичного виховання сприяли також громадські спортивні організації (товариства, клуби, харцерські організації та ін.), які здійснювали широку спортивно-масову роботу у позаурочний час з дітьми та молоддю.

Однак, слід відмітити, що у кращому положенні щодо організації та реалізації завдань фізичного виховання були гімназії та ліцеї, у порівнянні з іншими типами шкіл, особливо сільськими, які мали значно гіршу спортивну базу (відсутність гімнастичних залів, фізкультурних приладів та ін.), а також брак висококваліфікованих вчителів фізичного виховання. Все це створювало значні труднощі у виконання державних програм з цього предмету та впровадженні засобів фізичної культури і спорту у повсякденний побут учнів сільських шкіл.

Використані джерела

1. B. Bartoszak. Z problemów kultury fizycznej szkolnictwa specjalnego głuchych i niewidomych w latach 1922-1972, *Kultura Fizyczna*, nr 8. 1974. s. 368–369.
2. Gaj J., Hądzelek K. Dzieje kultury fizycznej w Polsce. *Wyd. AWF im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu*, Seria: Podręczniki. Nr 45. Poznań. 1997, s. 111.

3. Grabowska W. Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932-1939. Wyd. PAN, Wrocław 1976, s. 89.
4. Daszkiewicz T. Józefa Piłsudskiego działania na rzecz rozwoju powszechnego wychowania fizycznego i sportu. Myśli i uwagi o wychowaniu fizycznym i sporcie, Zuchora K. (red.), Wyd. AWF im. J. Piłsudskiego, Warszawa 2000, ss. 122-138.
5. A. Kalinowski. Czasopismo "Wychowanie Fizyczne w szkole" w latach 1933-1939. *Kultura fizyczna*. nr 3-4, s. 23 (22-24).
6. Pietrzak H. Sport w szkołach polskich województwa śląskiego w latach 1922-1939. Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. T. III, Woltmann B. (red.), Wyd. PTNKF, Gorzów Wielkopolski 1998, ss. 53-62.
7. Staroń R. Baza wychowania fizycznego w państwowych męskich szkołach ogólnokształcących w Krakowie w latach 1918-1939. Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. T. III, Woltmann B. (red.), Wyd. PTNKF, Gorzów Wielkopolski 1998, ss. 45-52.
8. Szybiak I., wiedza o organizmie człowieka w polskich programach nauczania (od XVIII do XX w.). Nauczanie wiedzy biomedycznej na studiach pedagogicznych, Rzepka R. (pod red.), Wyd. Górnosląska Szkoła Pedagogiczna im. A. Hołda w Mysłowicach, Mysłowice 2006, ss. 145-157.
9. Wołoszyn S. Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie. Wyd. PWN, Warszawa, 1964. 609 s.
10. Wroczyński R., Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu. Wyd. PWN, Wrocław, 1985. 323 s.
11. W. Wyrobkowska-Pawłowska. Wychowanie fizyczne w polskich szkołach eksperymentalnych w początkach XX wieku. *Kultura Fizyczna*, nr 9 1967, s. 405-408

Vilchkovski Ed., Pasichnik W.

**DEVELOPMENT SYSTEM OF THE PHYSICAL EDUCATION
OF PUPILS IN POLAND OF THE 20s AND 30s
OF THE XX CENTURY JAN KOCHANOWSKI UNIVERSITY IN KIELCE**

The article is devoted to research of historical and pedagogical aspect of setting and development of polish system physical education in the 20s and 30s of 20th century in Poland. One of the most important task of the Polish government during this period was the restoration of mass schools, including the creation of the modern, at that time, physical education system for children and teenagers.

The development of the physical education of children and students in Poland in the first half of the twentieth century was limited by the complexed political and socioeconomic situation, the end of the long and debilitating First World War and the difficulties associated with the creation of an independent state.

In the 1920's there were introduction of the new programs of physical education for basic and secondary schools, which played a positive impact on fact that the subject physical education was placed on a par with other academic disciplines and the introduction of these programs enabled teachers to more clearly implement the learning process.

The programs also identified the main types of lessons in physical education. The interwar period in Poland was characterized by a significant increase in students interest in physical education and sports.

The physical education of pupils of Polish schools had a significant progressive step forward in the period of the 1920's and 1930's, compared to previous historical periods. The main task of system of physical education of children and youth was determined, state programs on this subject have been developed and approved, requirements to the qualification level of teachers of physical education have grown.

In many state schools in the second half of the 30-ies of XX century the condition of the material base of schools were improved (especially in gymnasium and lyceums) such as the attitude of the heads of schools and public education in the general system of comprehensive education of younger generations has changed.

Public sports organizations (societies, clubs, etc.) which were carried out by the wide sport-mass work in extracurricular time with children and young people were also contributed to the increase of the authority of physical education.

However, it should be noted that in the best position on the organization and implementation of physical tasks were gymnasium and lyceums compering to other base (lack of gymnastics, gymnastics, etc.) and also the lack of highly qualified teachers of physical education. All this created significant difficulties in implementing state programs on this subject and the introduction of physical education and sports in the everyday life of students from schools.

Key word: school, physical education, teacher, system, reform.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2018 р.